

Petšoran-venäjän lainasanoista

Petšoran alue sai kiinteän venäläis-asutuksensa suhteellisen myöhään, vasta 1500-luvulla. Miltei samanlaisesti siirtyi venäläisten asuttamille seuduille myös syrjäänejä; nämä asettuivat asumaan venäläisten sekaan pääasiassa Ust-Tsilmaan, Pustozerskiin ja Ust-Ižmaan. Kaksikielisyys näiden siirtokuntien venäläisten keskuudessa oli jo vanhastaan varsin yleinen. Nykyisin syrjääniläislainojen määrä Petšoran-venäjän murteessa on melkoisen suuri. Paitsi ostjakkilaisia, vogulilaisia ja varsinkin jurakkilaisia lainoja, joita seudun venäläiset alkoivat omaksua ilmeisesti jo 1500-luvulla, heidän sanastossaan on runsaanelaisesti itämerensuomalaisista kielistä saatuja vanhojakin lainoja, jotka saattavat olla peräisin jo heidän entisiltä asuinsijoiltaan. Lappalaisaineukset taas oli saatu etupäässä Vienanmeren ja Vienanjoen venäläisten välityksellä.

Artikkelissaan *Zaimstvovannyje slova v Petšorskih govorah* (Otšerki po leksikologii, frazeologii i stilistike = Utšenyje zapiski Leningradskogo universiteta 243, s. 84—103, Leningrad 1958) L. A. Ivaško käsittelee etymologisesti 85 suomensukuista sanaa, jotka esiintyvät vielä tätä nykyä Petšoran venäläisten jokapäiväisessä kielenkäytössä.¹ Suppeudestaan huolimatta sana-aineisto on arvokas jo siinä mielessä, että murrenaston tutkija saattaa todeta useiden vanhoissa sanakirjoissa mainittujen sanojen elävän jatkuvasti venäjän kielen periferiassa. Ivaškon käsittepiireittäin esittämien sanojen etymologiat ovat valtaosaltaan jo aikaisempien tutkijoiden selvittämiä, joten hänen on ollut tyy-

dyttävä niitä vain uudelleen lämmittelemään.

Tekijä tuntee Jalo Kaliman tärkeimmät lainasanatutkimukset samoin kuin T. I. Itkosen laajan kirjoituksen lappalaisista lainoista venäjän kielessä, mutta esim. Wichmannin ja Uotilan, Karjalaisen ja Toivosen sekä Lehtisalons tärkeät sanakirjat eivät näy olleen hänen ulottuvillaan. Donnerin Samojedische Wörterverzeichnisse (SUST 64) puuttuu myös kirjallisuusluettelosta. Vieläkin kummallisempaa on, että tekijä ei ole lainkaan käyttänyt M. Vasmerin etymologista sanakirjaa. Tästä syystä Ivaško esittää ominaan toistakymmentä jo tunnettua etymologiaa. Sellaisia ovat mm. *лпмтá, лпмтб́, неблю́й, пáнда, пани́ца, совáк, сáома, тóбоки, тынзéй, хóра, хорéй, я́ндыча (я́нда)* sanojen kohdalla mainitut selitykset.

Koska artikkelin esittelyn kannalta tärkeimpiä ovat ne 17 tekijän muistiinpanemaa sanaa, jotka puuttuvat Dalilta sekä Podvysotskin ja Kulikovskin sanakirjoista, tarkastelemme niitä lähemmin.

Ivaško on varmasti oikeassa selittäessään, että ven. *варýý* (s. 86) 'korkeat mättäät suolla' < sam. Jur. *βáρο* 'päivi' (vrt. Lehtisalo Wb. 53 b: *варé* 'schneefreie Stelle'). Merkityksen siirtyminen on aivan luonnollinen, sillä keväällä lumen sulaessa ensimmäisinä pistävät esiin korkeat suomättäät. Ven. *гурáаn* 'kuoppa joen tai järven pohjalla' (s. 86) on tekijän mukaan < syrj. *гурáаn*. Mutta syrj. kielen sanakirjat tuntevat kuoppaa merkitsevän sanan muodossa *guran* (W.-U.

¹ Mainittu artikkeli sisältyy erillisenä lukuna Ivaškon kandidaatinväitöskirjaan Petšoran-venäjän murteesta. Sana-aineiston hän on itse kerännyt vv. 1951 ja 1953.

Wb. 64a). Tosin Sysolan murteessa sana tavataan asussa *gurgan*, mutta vain kylännimenä = *Гургáньское* (ks. Fokos-Fuchs Syrj. Wb., 1959, s. 276). Otaksun, että ven. *гурáнь* sanan äänneasuun on vaikuttanut ven. *курáнь* 'mäki, kukkula, hautakumpu' (mven. *kurганъ* < mturk. *kurган* 'Festung'). Tämä on hyvin luultavaa, koska *курáнь* tarkoittaa Arkangelin alueella myös sekä merellä ajelehtivaa jäävuorta että vesikuoppaa (jälkimmäisessä merkityksessä sana esiintyy laajemmaltikin Vienanmeren venäläismurteissa). Jurakin sanasta *есей* 'kaavin' (vrt. Lehtisalo Wb. 118 a: *jēs'sei* M 'Schabeisen') on Ivaškon mukaan lainautunut ven. *езейка* 'id.', samoin jurakin murteissa esiintyvistä sanasta *ерсей* 'suo' (vrt. Lehtisalo 138 b: *jōšer* 'kleiner Sumpf') ven. *ерсэй* '(letto)suo' (s. 87). Yhdistelmä tuntuu oudolta, sillä Lehtisaloon mainitsemasta sanasta odottaisi ven.:ssä *joser -asuista lainaa; tällöin se tosin olisi aika lähellä ven. *озеро* sanaa, joka merkitsee järveä. Ehkäpä tämä olikin sysäykseenä sanan vääntymiselle asuun *ерсей*. Tällöin tekijän mainitsema jurakin murteista tavattusana saattaisi olla laina venäjältä. Ven. *кѣрас, кѣрос* 'metsää kasvava kukkula' (s. 87) < syrj. *керос* (vrt. W.-U. Wb. 92: *keres* V O S Реč, *keres* I, *keres* P 'Berg, Hügel, Anhöhe, Hochland'). Ven. sanan *лѣстепала*, dim. *лѣстепалка* 'heinämaa; joen rannalla oleva metsäala, joka on raivattu niittymaaksi' (s. 88) tekijä yhdistää syrj. sanaan *ласта* 'alava ja kostea niitty'. Niityn ja alavan paikan merkityksessä *лѣста* tunnetaan venäjän murteissa laajemmaltikin, mm. Arkang., Permin ja Vjatkan seuduilla. Sana saattaa olla omaperäinenkin, vaikka sen etymologia on selvittämättä; ks. Kalima SUST 44, 157 ja Vasmer REWb. 2, 17. W.-U. Wb. 134a sana *lasta* S L 'glatte, ebene Stelle auf

der Wiese' katsotaan ven. lainaksi. Ivaško jättää yhdyssanan jälkiosan kokonaan selittämättä. Ven. *малтышек* 'pikkusormi' (s. 100) olisi jurakilaista alkuperää. Ivaško vertaa sitä sam. Jur. sanoihin *мал* 'pää, loppu' ja (murt.) *малты* 'loppu-, reunimmainen'. Pikkusormen merkityksessä sana *malty* ei esiinny; sitä tarkoittaa jurakissa *βáртт* (Lehtisalo Wb. 53 b). Olen taipuvainen näkemään ven. sanassa *малтышек* johdoksen sanasta *мал* 'pieni', jolloin esikuvana on saattanut olla esim. *култыга* ~ *култыжка*, *култыш(ек)* 'sormeton käsi, varpaaton jalka; sormeton tai varpaaton henkilö'. Ven. *мокодán* 'teltan savuaukko' (s. 96) on ilman muuta < sam. Jur. *макода* 'id.' (vrt. Lehtisalo Wb. 404 b: *takkōdan* (gen.) *sárβv* 'die oberen Enden der Zeltstangen von da an, wo die Zeltdecke aufhört'). Ven. *менуруэй* '6—7-vuotias poro, jota ei ole totutettu ajoon' (s. 95) < sam. Jur. *менуруей, менаруей* 'id.' (vrt. Lehtisalo Wb. 272 b: *тѣнна-руй* O P 'fetter Renntierochs, der nicht zum Zugrenntier abgerichtet ist, Sj. *тѣнмурái* 'id.'). Ven. *нины* 'kaksi ohutta piensaa, joista toinen on kiinnitetty jalaksen etuosaan ja toinen reenketaran yläpäähän' on айван ilmeisesti laina sam. Jur. sanasta *нин* O Sj. U-Ts. Sjo. N 'Seitenholz des Schlittenbodens', O P *ни́н*, T₁ T₂ *ни́н*, K *ни́н* 'id.' eikä ole ollenkaan aiheellista verrata sitä, kuten Ivaško tekee, syrj. sanaan *нин* '(Linden)bast'. Ven. *нялкуку* 'hirvasvasa toisella ikävuodella' (s. 95) on tekijän mukaan < sam. Jur. *нялоко* 'id.' ja ven. *ня́мнуку* 'ensi kertaa kantava porovaadin' (s. 95) < sam. Jur. *натиа* (!!) 'porovaadin'. Olisikohan tässä sattunut jokin erehdys, sillä Lehtisaloon mukaan (Wb. 281 b) *натив* O Sj. 'männliches zahmes Renntierkalb in zweiten Jahr' K U-Ts. *натпа*, N Sjo O P *натии́кку* 'id.')? Ven. *пендук* '2—3 kuukauden

ikäinen vasa' (s. 95) < sam. Jur. *пен-
дук* 'keväntasan nahka', *пендуй* 'kesä-
vasa'. Ven. *сустый* (?painovirhe, pro
сустый) 'heikko, uupunut poro' (s. 96)
< sam. Jur. *сустый* 'id.' (vrt. Lehtisalo
Wb. 419 b: *süstā* O P 'ist sehr mager
(z.B. ein Renntier)', *sustuj* 'sehr mager
(Renntier)'). Ven. *хораканм* 'kuohit-
tu poro' (s. 95) < sam. Jur. *хораканм*
'id.' (vrt. Lehtisalo Wb. 192a: *хоракан*
гәпт 'als Stier kastrierter Renttie-
rochs'). Ven. *хаймарка* (?painovirhe,
pro *ханмарка* 'maho poro' (s. 96) <
sam. Jur. *хобмарка* 'id.' (vrt. Lehti-
salo Wb. 172 b: *хәптерка* U-Ts. 'steriles,
infruchtbares weibliches Tier'). Ven.
ясоевэй 'opas tundralla' on Ivaškon
mukaan myös jurakkilaista alkuperää
< *ясоевэй* oikeastaan 'maata (= jur.
jä) omistava (hallitseva)'; Lehtisalon
sanakirjasta ei tätä sanaa löytynyt.

Selvittäessään ven. *сакма* -sanan
etymologiaa tekijä olettaa Meckelei-
niin nojautuen (Die finn.-ugr. Ele-
mente im Russ. s. 63), että se on lainat-
tu suomen sanasta *sakka*. Sana tunne-
taan Petšoran murteesta merkitykses-
sä 'pensaikkaa kasvava suoperäinen
maa, joka peittyy tulvaveteen', kun
taas Arkangelin seuduilla sana tar-
koittaa turvesuota. Suomen sana ei
sovi lähtökohdaksi ainakaan äänne-
asunsa puolesta. Ostjakissa on kuiten-
kin olemassa sana, joka saattaisi tulla
paremmin kysymykseen: *сәхта* Kaz.
'Ton, sandgemischter Ton (den die
Strömung benagt)', *сәхта* Ni. 'dünner
Schlick (am Ufer)', vrt. myös *сәг-
тиәрәмтүр* V 'ein See (schlamm-?)'
(K-T Ostj Wb. 846 a). Ven. *эпа* -sanan
Kalima oli aikanaan selittänyt syrj.

lainaksi (FUF 18, 23). Petšoran mur-
teessa *эпа* tarkoittaa erilaisia pajulaje-
ja, joita kasvaa Petšora-joen rannoil-
la. Pohj.-isoven. murteissa sana tun-
netaan laajalti myös muodoissa *эрка*,
эрник, *эрник*. Nämä sanat esiintyvät
myös merkityksessä 'kitukasvuinen
matala metsä; matala pensaikko' ja
'Betula nana' (< syrj. *jera* 'Zwerg-
birke'). Ivaško kuitenkin olettaa, että
sana on lainattu jurakista, missä *нерка*
merkitsee pajua ja *непо* pajupensaik-
koa (vrt. Lehtisalo Wb. 315 a: *нёрү* O
'Weide', *нёрү* U, *нёрү* Lj. 'id.', *нёрккв*
O Sj. U 'Weidenbaum'). Tuskin
mahdollista, sillä miten olisi selitettä-
vä *n*:-n kato. Uuteen merkitykseen
sam. Jur. sana on tietysti hyvinkin
voinut vaikuttaa. Aivan turhaan te-
kijä pitää *нюки* sanan etymologiaa
epäselvänä (s. 96). B. Kálmánin
(Acta Ling. Acad. Scient. Hungar. 1,
259) mukaan se on laina ostj:n sa-
nasta *нөк'и* 'aus Renntierfellen ge-
nähte Scheibe' (vrt. K-T Ostj. Wb.
604 b: *n. kã't* 'spitz zulaufende, mit
Renntierfell bedeckte Winterjurte
(auf Reisen), mit Renntierfellen über-
zogene (samojedische) Jurte'. Ven.
murteissa *нюки* tarkoittaa poronnah-
koja, joilla kota peitetään.

Ivaškon tutkimus tarjoaa venäjän
murteista kiinnostuneille melkoisesti
vertailumateriaalia, mutta sen kieli-
tieteellinen arvo — varsinkin ugristiin-
kan kannalta katsoen — on mielestäni
suhteellisen vähäinen. Vielä kerran
pahoittelen sitä, että tekijä syystä tai
toisesta ei ole riittävässä määrin käyt-
tänyt suomalaisten tutkijain teoksia.

IGOR VAHROS